

УДК 371.123:316.774

Лещенко Марія Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЕДАГОГІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СОЦІУМУ

Анотація

У статті охарактеризовано теорію пізнавально активного поля, шляхи і джерела творення педагогічної реальності з віртуальними характеристиками. Особливу увагу приділено впливу інформаційних технологій на сучасну освіту.

Ключові слова: пізнавально-активне поле, педагогічна реальність, віртуальні характеристики, сучасна освіта.

Природу педагогічної реальності, особливості її впливу на людину характеризує теорія пізнавально-активного поля. Людське спілкування взагалі, у тому числі спілкування учителя з учнями, викладача зі студентами відбувається у просторі і часі, тому його можна охарактеризувати категорією пізнавально-активного поля. Дефініція “пізнавально-активного поля” є універсальною. У координатах комунікативного поля протікає будь-яка діяльність. Якщо це поле позитивного потенціалу, то праця людини характеризується натхненням, творчим злетом. Якщо це поле негативного потенціалу, то людська робота є підневільною, примусовою, рабською.

Філософське обґрунтування цього твердження знаходимо в концепції академіка В. Вернадського про наукову думку як планетне явище космічного характеру.

Визначним моментом концепції В. Вернадського є положення про те, що людина існує до тих пір, “доки не припиняється матеріальний і енергетичний обмін” між нею і середовищем, у якому вона живе. На його думку, енергетичний і матеріальний обмін між живими організмами здійснюється через “поле життя – як в середовищі всесвітнього тяжіння, так і в мікроскопічному розрізі, де сили тяжіння не є пануючими...” [3, с. 9].

Кожна особистість за В. Вернадським, характеризується “полем власного існування”, для якого властиві раціональні та ірраціональні елементи. Поле особистості характеризує поєднанням чуттєвого і раціонального, підсвідомого і свідомого, евристичного і гедоністичного. Воно проявляється у ставленні людей до світу, а також у явищах, які не піддаються стандартному логічному осмисленню: емоціях, почуттях, переживаннях, інтуїтивних передбаченнях, особливих наукових думках, натхненні, сновидіннях, галюцинаціях тощо. Поле окремої людини перебуває у постійній взаємодії з полями інших осіб.

На нашу думку, коли група людей об’єднується з метою виконання певного виду діяльності, то відбувається явище накладання окремих полів і виникає сумарне поле діяльності. Якщо педагогічну діяльність розглядати як процес енергетичного і матеріального обміну між учителем і учнями, то правомірно зробити висновок про комунікативне поле пізнавально-активного характеру або пізнавально-активне поле, яке виникає в результаті накладання особистісних полів педагога і вихованців упродовж конкретного уроку або заняття.

У навчально-виховних закладах реалізується спільна діяльність учителя і учнів з метою пізнання. Вплив поля учителя, сформованої особистості, є вирішальним на сумарне (учитель + учні) пізнавально-активне поле.

Поле учителя є домінуючим, оскільки поля учнів є хаотичні, що проявляється у швидкій зміні інтересів, почуттів, ставлення до пізнавальної діяльності.

Розглянемо детальніше процес творення вчителем пізнавально-активного поля. Будучи суб’єктом навчально-виховного процесу, вчитель надає інформації суб’єктивні характеристики. Йдеться не про деформацію змісту навчального матеріалу. Маємо на увазі, що цей зміст подається у певній почуттєво-емоційній формі. Ця почуттєво-емоційна форма виникає в уяві вчителя. “Уява, – за словами знаменитого філософа, алхіміка і лікаря XVI ст. Парацельса, – це сонце душі людської... Якщо сила уяви достатня для того, щоб освітити весь внутрішній світ людини, то її уява здатна творити”. Парацельс стверджує, що “уява – це інструмент. Силою уяви воля створює з думок існуючі форми – мислеобрази. Уява породжує дію” [5, с. 147]. Через напруження психічної енергії (інтелекту, емоцій, почуттів), творчою волею вчитель передає інформаційний образ учням. Незалежно від того, який предмет викладає, свідомо або на рівні підсвідомого педагог подає не “голу”

інформацію учням, а поміщає її в почуттєво-емоційну сферу. Ця почуттєво-емоційна сфера породжує інформаційний образ, який, у свою чергу, є джерелом пізнавально-навчальної реальності, що діє на учня через слово, міміку, жести вчителя, арсенал засобів навчання, котрі він використовує. Отже, вчитель є творцем інформаційного образу, носіями яких є слово і дія вчителя.

Залежно від того, яким є продукт творчості вчителя, можна визначити силову й енергетичну характеристики пізнавально-активного поля. Поле можна виявити через почуття, емоції, які переживають всі учасники педагогічного процесу. Чим вища напруженість почуттів, тим більшою є силова характеристика поля. Залежно від того, позитивні (тобто радості, піднесення, творчого успіху, наснаги, натхнення, любові) почуття чи негативні (страху, приниження, насильства, власної неспроможності, безсилля) почуття визначаємо енергетичний потенціал поля – позитивний або негативний. Якщо вчитель насаджує жорстку дисципліну шляхом приниження, насильства над особистостями учнів, начебто з доброю метою, якомога найшвидше і найкраще навчити певному предмету, то насправді формується негативне пізнавально-активне поле, яке проявляється в негативних почуттях: учителя – до учнів, які без належної старанності виконують його настанови; учнів – до вчителя, до уроку, до навчання в цілому. Сумарний енергетичний потенціал на такому уроці складається із суми енергетичних потенціалів полів кожної особистості, що створює загальний енергетичний фон.

Пізнавально-активне поле максимального позитивного потенціалу проявляється в особливій атмосфері творчого піднесення вчителя і учнів, коли кожен і всі разом охоплені прекрасними почуттями захоплення, радості відкриття й осягнення невідомих раніше явищ навколишнього і внутрішнього світу.

У практичній діяльності вчителя про наявність поля максимального позитивного потенціалу свідчать хвилини особливого натхнення, стану польоту і творчості душі, коли відчуваєш себе єдиним цілим із дитячим колективом у процесі пізнання істини. Зазвичай, маємо справу із сумою різних потенціалів полів учнів позитивних і негативних. Зусилля вчителя полягають у переорієнтації полів негативного потенціалу в позитивний.

Педагогічна майстерність, по суті, передбачає пошук шляхів підвищення позитивного енергетичного потенціалу поля пізнавальної активності. Йдеться про

мобілізацію психічних (інтелектуальних і почуттєво-емоційних) ресурсів кожного учня, їх орієнтацію на навчання. Важливо пам'ятати, що психічна енергія кожної людини множитья від радісної, мажорної, творчої праці, легше долаються труднощі, вищі почуття душевного комфорту.

Тому і навчальна праця учнів має бути мажорною, натхненною, творчою, радісною, привабливою, адже тільки в такому стані розвиваються психічні процеси й особистість переживає почуття комфорту, душевного задоволення.

Для того щоб інформаційний образ був засвоєний учнем, а процес його сприймання забезпечував психофізичний розвиток особистості, потрібно посилити вплив пізнавально-активного поля.

Підкреслимо, що виходячи з отриманих результатів, посилення дії пізнавально-активного поля на поля учнів, засвоєння ними інформаційного образу буде відбуватися за умови розширення каналів сприймання й обробки навчальної інформації. Породжує пізнавально-активне поле вчитель власними словами, діями, які слухають, спостерігають учні. Позитивний потенціал поля різко зростатиме, якщо учні цей інформаційний образ будуть засвоювати через власне мовлення, власні дії. Тим самим вони також створюватимуть поля позитивного потенціалу, а сумарний енергетичний ефект буде підвищуватися.

Як же залучити учнів до творення позитивно-активного поля? Цьому допоможе творча діяльність учнів. Осягнення образу не тільки на слух, а й через зорове сприйняття, через рух (пантомімічного відображення), через синтез мовленнєво-рухової експресії, драматично-ігрової діяльності, через експериментування з різними матеріалами забезпечує формування і стійке запам'ятовування інформаційних образів в уяві учнів.

Інформаційний образ потрібен особистості для того, щоб вона сама могла творити. Отже, необхідні такі педагогічні технології, які б забезпечували творчу діяльність. Серед них виділимо: виховання через різні види мистецтва (драматичне, музичне, хореографічне, образотворче, казкою тощо), виховання природою.

Підкреслимо, що головне завдання учителя полягає не стільки в безпомилковому вивченні і в точній передачі змісту навчального матеріалу (краще за вчителя це зробить комп'ютерна програма), як у вмінні “одягнути” суху інформацію “у живу одягу слова”, яскраві барви і трепетні почуття, зробити її привабливою і

особистісно значущою для учня. Отже, учитель – це художник, композитор, режисер творення позитивно забарвленої педагогічної реальності.

Охарактеризуємо створену за законами добротворення, педагогічну реальність, мета якої забезпечити щасливе творче життя вчителів і учнів [10, с. 3–5].

Педагогічна реальність варіативна за змістом і формою й набуває ознак мовленнєвої, математичної, природничої, мистецької залежно від дисципліни, що вивчається.

Її операційні можливості передбачають:

- подорож у світ математичних, природничих, філологічних мистецьких людинознавчих понять;
- одухотворення категорій, явищ, персонажі в і спілкування з ними;
- переміщення вздовж осі часу й уявне перебування у віддалених у минуле епохах, спілкування з людьми, що жили в різні історичні періоди;
- переміщення у просторі й уявне перебування в географічно віддалених місцях;
- перенесення в паралельні світи (книжковий, телевізійний, інтернетний);
- спілкування з фантастичними істотами;
- безпечне експериментування з поняттями, явищами, довільний вибір вчинків, дій, що не призводять, як у реальному житті, невинних наслідків;
- корекцію подій, що відбулися;
- повторний перебіг подій з метою зміни їх наслідків;
- творчу розбудову навчально-пізнавальної реальності, що здійснюється відповідно до законів її творення.

Як бачимо, навчально-пізнавальна реальність містить поряд із реальними фантастичні елементи, що створюють сильне поле тяжіння роблять навчання захоплюючим і привабливим. У дошкільному центрі й у навчанні учнів молодших класів вона набуває форми казкової навчально-пізнавальної реальності. У процесі навчання учнів середніх і старших класів казкові елементи поєднуються з фантастичними і маємо справу з фантастичною навчально-пізнавальною реальністю. Педагогічна реальність вищих навчальних закладів, що поєднує раціональні й

трансцендентні елементи, створює умови для духовно-креативного розвитку майбутнього фахівця.

Отже, у процесі творення педагогічної реальності вчитель має володіти знаннями про особливості її виникнення й поширення, зокрема, педагог має бути обізнаним із теорією пізнавально-активного поля. В окреслене коло входять також знання про реалії сучасного світу, уміння їх використовувати або протистояти їм, для того, щоб правильно побудувати педагогічне середовище, в якому людина відчувала б себе потрібною, важливою, захищеною, а головне тою, яку люблять. Відомий британський учений-соціолог, директор Центру культурологічних досліджень при Лондонському університеті Скот Леш у своїй книзі “Критика інформації” відроджує введене у шістдесятих роках ХХ століття Ф. Махлуном, поняття “інформаційне суспільство” для характеристики стану сучасного соціуму ХХІ століття і прогнозування шляхів його подальшого розвитку. На думку С. Леша, ХХІ століттю властиві такі чинники:

- квазіанархічне поширення інформаційних потоків;
- центризм комунікацій в економіці й соціальному житті;
- наявність рефлексивних співсоціумів;
- безпрецедентна рухливість, плинність стосунків, форм, основ;
- відрив від об’єктивних основ;
- перенесення людей в область суб’єктивного, у сферу гри.

Саме те, що “життя людей перетворюється в гру” є визначальною особливістю, яка радикально відрізняє інформаційне суспільство від інших видів соціуму. Характерною особливістю цих ігор, відзначає С. Леш, є існування недиференційованої реальності, тобто відсутність чітких границь між суб’єктом і образом, які були притаманні для попередніх епох. У цій ігровій реальності зливаються об’єктивні й уявні сторони життя суспільства [11, с. 180]. Такі уявлення про суспільство покладені С. Лешем в основу визначення сутності людини, яка живе в інформаційному суспільстві. Послідовно аналізуючи категорії “*homo sapiens*” (основна характеристика якого – розум), “*homo faber*” (домінуюча ознака якого – праця), учений зосереджує увагу на дефініції “*homo ludens*” – “людина гри”, уведеної істориком Йоганом Хьойрінгом. С. Леш наголошує, що раніше гра протистояла праці, а зараз вона поглинає практично всю реальність. У зв’язку з цим

виникає ілюзія незалежності людини від багатьох обставин, які обмежували раніше її свободу. Водночас образи і смисли, які створені людьми, стають змістом нової реальності, котра також є не менш об'єктивною порівняно з колишньою життєвою практикою і суттєво впливає на життя людини, адже “нові форми культури і поширення інформації стають не стільки відображенням реальності, скільки її продовженням” [11, с. 180]. Саме ці фактори і змінюють обличчя звичного світу. Сучасне життя стає плинним і ефемерним, весь час видозмінює стійкі уявлення, а на зміну їм приходять постійно мінлива реальність, у яку природним чином влітаються ілюзії.

Оскільки обов'язковою характеристикою педагогічної реальності є її віртуальність, закономірно зробити висновок про те, що для її творення доцільно застосовувати педагогічну гру.

Педагогічна гра спрямована на реалізацію функцій педагогічної реальності, які неможливо здійснити без природної чи мистецької віртуальності або використання протовіртуальної реальності (переміщення в просторі і часі, одухотворення категорій, явищ, спілкування з людьми, що жили в різні історичні періоди, корекція подій, що відбулися і т. д.). Педагогічна гра передбачає здійснення педагогом і учнями реальних дій для уявного переміщення у створюваний віртуальний простір і виконання в ньому тих видів діяльності, що недоступні для реального простору.

Педагогічна гра застосовується для розвитку уяви, фантазії, проникнення в сутність різноманітних явищ, процесів і, що важливо, для обмеження тиску повсякденності, задоволення потреби в пошуку незвичайного, гіперреального.

Учитель, що здійснює педагогічну гру, свідомо переносить свої ігрові дії та ігрові дії учнів в конвенційний простір. Водночас усі учасники педагогічної гри добре розуміють її умовність. Отже, за всієї своєї умовності педагогічна гра ґрунтується на реальній дії.

Із множини афористичних визначень найбільш лаконічним і точним нам видається дефініція А. Кошелева: “Грати – це значить рухами тіла виражати рухи душі”. При цьому рухи тіла вважаються реальними діями, а рухи душі умовними, що відбуваються у віртуальному просторі [9, с. 64].

Підсумовуючи вище сказане, підкреслимо, що за нових умов не спрацьовують заскорузлі педагогічні штампи, в результаті застосування яких вихованці не

спрямовуються на розвиток творчих і критичних здібностей. Настав час реалізації творчої і водночас духовно гуманної педагогіки.

Список використаних джерел

1. *Бычков В.* Виртуальная реальность в пространстве эстетического опыта / В. Бычков, Н. Маньковская // Вопросы философии. – 2006. – № 11. – С. 47-59.
2. *Василенко И.* Человек в информационном обществе / И. Василенко // Наш современник. – 2004. – № 5. – С. 201-209.
3. *Вернадский В.* Научная мысль как планетное явление / В. Вернадский. – М.: Наука, 1991. – 270 с.
4. *Войсунский А.* Система реальностей: психология и технология / А. Войсунский, М. Селисская // Вопросы философии. – 2006. – № 11. – С. 119-130.
5. *Гартман Ф.* Жизнь Парацельса и сущность его учения / Ф. Гартман; пер. з англ. – М.: АЛЕТЕЙА, 1998. – 272 с.
6. *Дмитриев Г.* Модернизм, постмодернизм и теория содержания школьного образования в США / Г. Дмитриев // Сравнительная педагогика. – 2007. – № 5. – С. 94-103.
7. *Квит С.* Виміри філософської герменевтики / С. Квит // Слово і час. – 2007. – № 5. – С. 17-26.
8. *Коршунова Н.* Педагогика, которую мы преподаем / Н. Коршунова // Педагогика. – 2005 – № 9. – С. 43-56.
9. *Кошелев А.* К общему определению игры / А. Кошелев // Вопросы философии. – 2006 – № 11. – С. 60-72.
10. *Лещенко М.* Щастя дитини: до проблеми педагогічної майстерності / М. Лещенко. – К.: АСМІ, 2003. – 304 с.
11. *Lash S.* Critique of Information / S. Lash. – London; Thousand Oaks (CA.): Sage Publications, 2002. – 207 p.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОГО СОЦИУМА

Лещенко М. П.

Аннотация

В статье дана характеристика теории познавательного-активного поля, пути и истоки сотворения педагогической реальности с виртуальными характеристиками.

Особое внимание уделено влиянию информационных технологий на современное образование.

Ключевые слова: познавательно-активное поле, педагогическая реальность, виртуальные характеристики, современное образование.

PEDAGOGICAL REALITY IN THE CONDITIONS OF INFORMATION SOCIETY

Leschenko M.

Resume

In the article the theory of active learning area, ways and sources of creation of pedagogical reality with virtual peculiarities is characterized. Special attention is paid to the influence of information technologies on modern education.

Keywords: active learning area, pedagogical reality, virtual characteristics, modern education.